

систі пам'ятки усної творчості, починаючи від «невольницьких дум» і кінчаючи піснями про кріпосну неволю. Історію старовинної української літератури неможливо розкрити, відриваючи її від історії української усної народної творчості, в якій народний геній проявився з особливою силою» (С. 54—55). Як легко тепер упевнитися, ця позитивна програма просто повторює один із методологічних принципів М. С. Грушевського — історика літератури, ним же і реалізований у I, IV і коментованому томах «Історії української літератури». Що ж до власного прикладу, що його пропонує О. І. Білецький, то саме він не дуже вдалий: для того, щоб притягти до розгляду літературу, скажімо, XIV ст. ті ж «невольницькі думи» (в записав виключно XIX—XX ст.), треба спочатку достовірно вирізнити в них елементи, що належать саме цій добі — а цього поки що зробити не вдавалося...

Перекладні повісті

Для подальшого дослідження «Книги о Траудале рицери» необхідно буде врахувати сучасну літературу про середньовічні видіння: *Dinzelbacher P. Vision und Visionsliteratur im Mittelalter*. Stuttgart, 1981; *Le Goff. La naissance du Purgatoire*. Paris, 1981. *Ярхо Б. И.* Из книги «Средневековые латинские видения»/Вступ. заметка, публ. и примеч. А. Г. Грибанова //Восток-Запад: Исследования. Переводы. Публикации. М., 1989. Вып. 4 С. 18—55; *Грибанов А. Б.* Заметки о жанре видений на Западе и Востоке //Там же. С. 65—77.

Деяку додаткову літературу про «Сказання про Сивілли-пророчицю» див.: *Махновець.* Давня... С. 842. Античну та еленістичну передісторію середньовічних оповідей про Сивілли розглянуто в статті: *Ботвинник М. Н.* Сивиллы//МНМ. Т. 2. С. 430—431.

Через кілька років після виходу в світ коментованого тому було надруковане капітальне видання українських текстів «Александрії»: *Гаевський С. Ю.* Александрія в давній українській літературі. К., 1929 (Пам'ятки мови та письменства давньої України. Т. III. Давня українська повість. Ч. 1). Довідкова література: *Адрианова-Перетц, Покровская...* С. 26—50; *Махновець.* Давня... С. 810—821; *Назаревский.* Библиография... С. 34—43; *Ванеева Е. В.* Александрия Сербская//Словарь XIV—XVI. Ч. 1. С. 21—25.

«Троянську повість» у сучасній науці частіше називають «Троянською притчею». Її новіша бібліографія: *Адрианова-Перетц, Покровская...* С. 118—123; *Назаревский.* Библиография... С. 161—163; *Махновець.* Давня... С. 855—859; *Творогов О. В.* Повесть о создании и поплении Тройском//Словарь XIV—XVI... Ч. 2. С. 279—280.

Славнозвісна «познанська збірка» зберігається й тепер у Познанській бібліотеці: *Шапов Я. Н.* Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. М., 1976. Ч. 2. С. 82—83. Проблема стосунку до української культури її перекладача «из книг серпских» та читачів залишається невіршеною. До погляду на це питання М. С. Грушевського близька думка В. М. Перетца в праці, що з'явилася друком водночас з коментованим томом: «Ці три пам'ятки за мовою відносяться до числа білоруських, але епоха, до якої належить їх переклад; не розмежовувала же білоруської й української мови в літературному вжитку» (*Перетц В. Н.* К истории украинской повести XVII в.//*Перетц В. Н.* Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII вв. I—VIII. Л., 1926 (Сб. ОРЯС. Т. 101. № 2). С. 104—105): «Одночасно і до української, і до білоруської літератур» відносить твори цієї збірки Б. А. Деркач: *Деркач Б. А.* Перекладна українська повість XVII—XVIII століть. К., 1960. С. 54—55. В. І. Крекотень і Д. С. Наливайко, маючи на увазі текст із Познанської збірки, зауважують, що «в XVI ст. на Україні й Білорусії, проминувши Польщу, стає відомий славетний роман

про Тристана та Ізольду»: *Крекотень В. І., Наливайко Д. С.* Від давнини до середини XVIII с. С. 63. Натомість, не кажучи вже про білоруських істориків літератури, більшість російських дослідників продовжують беззастережно вважати цю збірку надбанням лише білорусів. Притримуватись цієї позиції російських медієвістів (а серед них такі знавці давньої повісті, як М. К. Гудзій, В. Д. Кузьміна, М. О. Салміна) змушує не стільки вчена традиція, що йде від О. М. Веселовського, скільки концепція української повісті, вироблена авторитетним її дослідником О. А. Назаревським.

Ще 1928 року він, нагадавши, що загалом педантичний у таких питаннях М. С. Возняк у відповідних томах своєї «Історії української літератури» не включив твори з Познанського збірника «в пам'ятки українського письменства», а в праці М. С. Грушевського, де це було зроблено, «питання, до якої міри вони належать до пам'яток письменства українського... і не порушено», оспорив наведену вище тезу свого вчителя В. М. Перетца. Головний аргумент: «...всі дані щодо рукопису ведуть нас до так званої «західної Русі» — сучасної Білорусі чи навіть Литви, і знаність згаданих повістей на українському ґрунті саме і треба ще довести. Нагадаємо, що навіть у московському давньому письменстві повісті про Тристана і Атилу залишилися зовсім невідомі, а дуже популярна повість про Бову поширилася в зовсім іншій редакції, з якої й перешла до народної казки. Інакше кажучи, три тексти повістей Познанського збірника — це своєрідний унікум, і навряд чи є підстави вважати, що вони були відомі в давньому українському письменстві: *Назаревський О.* До студій над давньою українською повістю//Зап. іст.-філол. відділу ВУАН. 1928. Кн. 18. С. 32—33. Ці повісті О. А. Назаревський не включив і до своїх наступних реєстрів українських повістей: *Назаревський О. А.* Знадоби до історії давньої повісті. Повістевий репертуар київських рукописних збірок//Зап. іст.-філол. відділу ВУАН. 1929. Кн. 25. С. 315—334; *Його ж.* До вивчення давньої повісті в українській літературі//Матеріали... Т. 1. С. 311—319.

Заперечуючи, у свою чергу, цей висновок О. А. Назаревського, Б. А. Деркач наводить із текстів повістей про Бову й Тристана низку «слів і виразів, які в XVI ст. могли з однаковим успіхом і підставою вживатися як на Україні, так і в Білорусії»: *Деркач Б. А.* Перекладна українська повість... С. 55. Звичайно, з цих спостережень, всупереч твердженням Б. А. Деркача, ще не випливає «факт існування цих повістей, зокрема повісті про Бову, на Україні в XVI ст.» (Там само. І взагалі аргументація Б. А. Деркача явно програє порівняно з продуманою та виваженою системою критеріїв, яку О. А. Назаревський розробив для вирізнення суто «українських повістей», запропонувавши таку їх градацію: повісті «українського походження»; ті, «котрі по перекладувано було на українську мову та котрі збереглися в українських рукописних текстах»; ті, що «мають чимало українських змін, які свідчать за мову та національність їх переписувача і тим самим уводять їх у коло» українських пам'яток; ті, котрі мають деякі українські глоси, інтерполяції, нотатки на берегах, і цим свідчать, що читали їх українці»; «нарешті, ми зарахували б сюди навіть тексти деяких чужоземних повістей, писаних слов'яноруською літературною мовою, — в тих випадках, коли письмо їх безперечно українське і вони поширювалися були на терені України»: *Назаревський О.* До студій над давньою українською повістю. С. 26—27.

І все ж таки треба визнати, що саме унікальність текстів з Познанського збірника посилює можливість їхнього побутування й в Україні, бо за цих умов загибель навіть одного списку кардинально змінює наші уявлення про національну традицію твору. Тут можна згадати, що безперечно українських списків «Задонщини» не існує (немає цього твору і в реєстрах О. А. Назаревського), проте українські мовні риси її Синодального списку та знайдена нами ремінісценція твору в «Літописі Самійла Величка» свідчать про

побутування пам'ятки в Україні: *Росовецький С. К.* «Слово о полку Ігоревім» в контексті спадкоємних зв'язків давньої російської та староукраїнської літератур//Рад. літературознавство. 1985. № 7. С. 29—31. Як згодом вдалося встановити, пам'ятний «підпис» на оправі Синодального збірника («Мая в 6 день 184 (тобто 7184, що означає 1676 р.— С. Р.) году Рыльскому игумену в Рылеск дал до прочтения Катахизис большой в полдестъ письменной, подписаной по латине на концах моею рукою») був зроблений Сильвестром Медведєвим, відомим російським письменником кінця XVII ст., котрий з весни 1672 р. перебував у Молченській пустині під Путивлем; отже, цей рукопис «Задонщини» вже безперечно пов'язується з Україною.

Ще один приклад. Білоруський дослідник В. Чемерицький, згадавши переклад (скоріше, транслітерацію) білоруською мовою польського перекладу так званої «латинської Александрії», зазначає: «Про ставлення білоруських читачів до роману свідчить красномовний запис в Мозирському списку 1697 р.: „Павло щоранку читає Александрію, за щастя то себе має“»: *Чемерицький В. А.* Переводная литература XV—XVII вв.//История белорусской дооктябрьской литературы. Минск, 1977. С. 250. Як бачимо, рукопис білоруський, а от запис — не лише «красно», але й україномовний!

«Повість про Атилу» було передруковано М. М. Сулимою в антології: Українська література XIV—XVI ст. Агіографія. Паломн. твори. Історіограф. твори. Полем. твори. Перекладні повісті. Поет. твори/Авт. вступ. ст. і ред. тому В. Л. Микитась; Упоряд. і приміт. В. П. Колосової та ін. К., 1988. С. 396—441, 565—570. У передмові до цього тому «Бібліотеки української літератури» В. Л. Микитась зазначає: «Особливо популярною була повість про Аттілу» (с. 10). Нагадаємо, що йдеться про єдиний список у Познанському збірнику. Оскільки В. Л. Микитась в огляді перекладних повістей взагалі йде за схемою М. С. Грушевського в коментованім томі, можливо, що й тут невдале спостереження вченого: «Судячи з приміток на боках, інтерес читачів будила особливо хроніка та повість про Атилу...» Проте це стосується читачів Познанського збірника тільки, при цьому водночас М. С. Грушевський підкреслював малопопулярність самої «хроніки і повісті» і наводив навіть дотепне пояснення, котре дав цьому явищу Е. Карський. В. Л. Микитась не пояснює, чому цей напівпереклад, напівтранслітерацію польського друкованого перекладу з латинського оригіналу називає «переробкою», а книжника, що це зробив, «автором», який «супроводжує свою розповідь полемікою з попередниками, уточнює факти, доповнює їх новими легендами, переказами, даними з інших джерел» (с. 11).

«Повість про Тристана» в останні десятиріччя майже не досліджувалася; окремі спостереження знаходимо в загальних працях білоруських істориків літератури. Див., наприклад, в згаданій праці В. Чемерицького с. 254—255. Зате «Повісті про Бову» присвячено було велику літературу — завдяки, головним чином, її популярності в російській лубочній літературі. Див.: *Адрианова-Перетц, Покровская...* С. 154—160; *Назаревский.* Библиография... С. 52—54; *Махновець.* Давня... С. 773—778; *Салмина М. А.* Повесть о Бове//Словарь XIV—XVI... Ч. 2. С. 220—222.

Ревізія і видання біблійних текстів

Вивчення біблійної рукописної і друкованої традиції в Україні (як і в Східній Європі взагалі) явно відстає від світової біблістики. Згадані М. С. Грушевським праці «московського гебраїста Т. Євсєєва» й дотепер вважаються зразковими, що при нормальному розвитку науки було б неможливим. Якщо в російській біблістиці справа таки посувається (завдяки працям, головним чином, мовознавців — Є. М. Верещагіна, О. О. Алексєєва, Л. П. Жуковської та ін.), то в українській спостерігався майже повний застій. Єдина відома мені ґрунтовна стаття українського вченого сто-